

Baulager 15/XIV – miejsce (nie)pamięci

Raport z realizacji działań partycypacyjnych dotyczących upamiętnienia byłego obozu Baulager 15/XIV w Nowej Hucie

Opracowanie: Piotr Knaś

Współpraca merytoryczna: Karolina Żłobicka (Muzeum Nowej Huty) oraz Grzegorz Jeżowski (Ulica Pomorska)

WPROWADZENIE

Raport przedstawia podsumowanie działań partycypacyjnych dotyczących upamiętnienia byłego obozu pracy przymusowej Baulager 15/XIV w Nowej Hucie, zorganizowanych pod hasłem *Baulager 15/XIV – miejsce (nie)pamięci* przez Muzeum Nowej Huty, oddział Muzeum Krakowa. Celem podjętych działań było zebranie wiedzy, pomysłów i opinii zarówno od społeczności lokalnej, jak i od ekspertów na temat możliwych form uczczenia historii tego miejsca – historii dotąd niemal nieobecnej w świadomości zbiorowej mieszkańców Nowej Huty i Mogiły. To właśnie na terenie Mogiły (jeszcze przed powstaniem Nowej Huty) podczas II wojny światowej funkcjonował niemiecki obóz pracy. Muzeum Nowej Huty, realizując te działania, dąży do stworzenia przydatnego zbioru informacji: zestawienia sugestii i komentarzy zgromadzonych od ekspertów oraz społeczności lokalnej. Materiał ten ma stanowić wsparcie dla mieszkańców, organizacji społecznych i instytucji, które w przyszłości będą chciały projektować czy zgłaszać inicjatywy służące upamiętnieniu tej historii.

RYS HISTORYCZNY¹

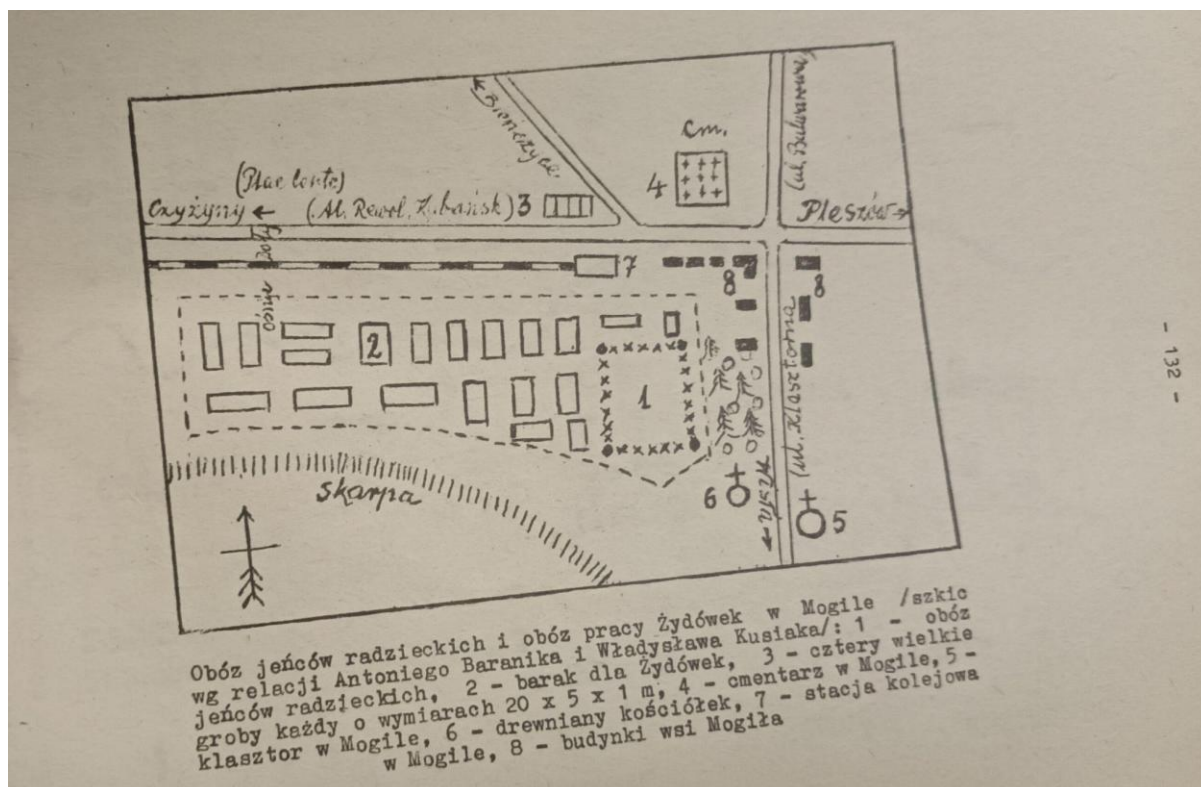
Materiał do niniejszego dokumentu został przygotowany i rozwinięty przez Grzegorza Jeżowskiego, z wykorzystaniem tekstów z wystawy *Obóz Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile*, autorstwa Grzegorza Jeżowskiego, opracowanej przez Muzeum Nowej Huty/Muzeum Krakowa.

Obóz pracy przymusowej Baulager 15/XIV, założony przez Niemców wiosną 1943² roku na obrzeżach dawnej wsi Mogiła (obecnie teren Nowej Huty w Krakowie), pozostaje jednym z mniej znanych faktów II wojny światowej. Obóz, usytuowany (w dużym przybliżeniu) niedaleko nieistniejącej już stacji kolejowej Mogiła, stanowi ważny fragment historii wojennej Krakowa i jego najbliższych okolic. Obejmował teren, na którym dziś znajdują się osiedla: Centrum E, Na Skarpie oraz częściowo Młodości, a niektóre obiekty związane z funkcjonowaniem obozu znajdowały się również na obszarze obecnego Osiedla Ogrodowego. Pewne jest, że na tym obszarze funkcjonował podobóz jeniecki, którego komenda mieściła się w kilku celach klasztornych. Największą niejasnością pozostaje fakt, że poza jeńcami radzieckimi brak jest potwierdzonych informacji o stałym skoszarowaniu innych więźniów w barakach obozowych. Mimo niepełnych danych, nazwa Baulager 15/XIV została

¹ <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/wystawa-oboz-pracy-przymusowej-baulager-15-xiv-w-mogile-1>

² Ze względu na niejednolite relacje świadków dokładna data powstania obozu na terenie wsi Mogiła pozostaje niejasna. Jak wynika ze sprawozdania ZBoWiD z kwietnia 1969 r., opracowanego na podstawie rozmów z byłymi mieszkańcami wsi, daty rozpoczęcia budowy pierwszych baraków za stacją kolejową Mogiła wahają się między 1942 a 1943 r. Obiekty te, określane jako magazyny zaopatrzenia wojsk niemieckich, mogły stanowić załączek obozu. Pojawia się także data 1940, jednak wydaje się ona najmniej wiarygodna.

oficjalnie wymieniona w dokumencie pochodzącym z Sądu Grodzkiego w Krakowie z 1945 roku, co jednoznacznie potwierdza historyczne istnienie tej jednostki.

Plan obozu zamieszczony w: Stanisław Pater, *Nad ujściem Dłubni do Wisły: walka i męczeństwo podczas okupacji niemieckiej na terenie obecnej Nowej Huty w latach 1939 do 1945*, Kraków–Nowa Huta 1989, s. 132

Głównym celem istnienia obozu było wykorzystywanie pracy przymusowej więźniów przy realizacji niemieckich projektów oraz zadań związanych z gospodarką wojenną. Na terenie Baulager 15/XIV pracowali Żydzi z Polski i Węgier, przetrzymywano tu jeńców sowieckich, Polaków z KL Płaszów oraz polskich robotników przymusowych³. Prawdopodobnie kilkuset jeńców radzieckich przetrzymywanych w podoboże, wykorzystywano przy wznoszeniu niemieckiej infrastruktury na lotnisku w Rakowicach-Czyżynach oraz przy budowie umocnień polowych (kopanie rowów przeciwczołgowych, okopów itp.). W publikacji Stanisława Patera pt. *Nad ujściem Dłubni do Wisły: walka i męczeństwo podczas okupacji niemieckiej na terenie obecnej Nowej Huty w latach 1939 do 1945* pojawia się też informacja o funkcjonowaniu w ramach obozu barku przeznaczonego dla kobiet żydowskich, pracujących w tkalni i magazynach. Informacje te nie znajdują jednak potwierdzenia w innych źródłach. Relacje dotyczące obecności kobiet żydowskich w Baulagrze w Mogiła są niespójne, a na podstawie zgromadzonych informacji można jedynie przypuszczać, że Żydówki – podobnie jak inni więźniowie – były sporadycznie przywożone do obozu, aby wykonywać prace przy rozładunku

³ Spośród więźniów obozu znanych jest jedynie kilka nazwisk, m.in. dwóch kobiet: Zajacowej i Guzikowej z Zakopanego. Były to dwie góralki przetrzymywane w obozie z powodu swoich synów, którzy skutecznie ukrywali się przed Gestapo. W źródłach pojawiają się także nazwiska Żydówek – Ernestyny Meisels oraz Reny Meisels, a także Kocha, Żyda z Krakowa, który przeżył.

materiałów budowlanych. W relacjach świadków nie ma natomiast jakichkolwiek informacji o istnieniu odrębnego obozu dla kobiet żydowskich.

Generalnie na temat obozu Baulager 15/XIV zachowało się niewiele dokumentów.

Po zakończeniu wojny obozowe baraki zostały rozebrane; żadne obozowe zabudowanie nie dotrwało do 1949 roku, kiedy to rozpoczęto budowę Nowej Huty. Teren przywrócono do pierwotnej funkcji – służył ponownie jako pola uprawne, powstało też na tym obszarze kilka domów. Po 1949 roku wybudowano w tym miejscu osiedla mieszkaniowe Nowej Huty. Po obozie nie zachowały się żadne widoczne ślady.

Grafika: Rzut terenu Obozu Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile. Czerwona obwiednia pokazuje granice terenu Obozu Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile. Kolorem Zielonym zaznaczono obecne zabudowania. Źródło: <https://www.muzeumkrakowa.pl/oddzialy/wystawa-oboz-pracy-przymusowej-baulager-15-xiv-w-mogile-1>

Warto dodać, że przez długi czas niemal jedynym opublikowanym materiałem dotyczącym historii obozu Baulager 15/XIV była notka historyczna i szkicowy plan obozu zamieszczone w wyżej wzmiankowanej książce Patera. Publikacja ta przez wiele lat stanowiła kluczowe źródło informacji dla badaczy oraz osób zainteresowanych tematem, zanim nowsze badania i kwerendy źródłowe zaczęły dostarczać pełniejszych i bardziej wiarygodnych danych o tym zapomnianym rozdziale historii. W opinii współczesnych historyków książka zawiera jednak liczne nieścisłości i niepotwierdzone informacje, często oparte na przekazach zasłyszanych z drugiej ręki.

Historycznego opracowania tej tematyki podjął się Tomasz Owoc, pracownik Muzeum Krakowa, w katalogu wystawy *Jeńcy wojenni w okupowanym Krakowie 1939–1945*⁴,

⁴ Więcej o książce: <https://muzeumkrakowa.pl/nasze-wydawnictwa/jency-wojenni-w-okupowanym-krakowie-1939-1945>

prezentowanej w Fabryce Emalia Oskara Schindlera. W części poświęconej innym miejscom związanym z jeńcami na terenie Krakowa zebrał on na kilku stronach dostępne informacje dotyczące tego obozu.

DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z UPAMIĘTNIENIEM BYŁEGO OBOZU PRACY PRZYMUSOWEJ BAULAGER 15/XIV W NOWEJ HUCIE

Upamiętnienie można rozumieć jako różnorodne działania obejmujące zarówno tworzenie fizycznych miejsc pamięci (np. pomników), jak i inicjowanie projektów społecznych czy edukacyjnych. Obejmuje ono również prowadzenie badań, kwerend oraz przygotowanie opracowań (np. w formie wystaw historycznych lub publikacji), których celem jest budowanie pamięci o wydarzeniach z przeszłości i nadanie im trwałego znaczenia. Istotą upamiętniania jest zapewnienie, aby pamięć o minionych wydarzeniach nie zginęła, lecz stała się częścią dziedzictwa oraz źródłem refleksji, wpływającym na współczesne postawy i decyzje. Czasem jest to dziedzictwo trudne, naznaczone traumą, cierpieniem czy kontrowersjami, co wymaga szczególnej wrażliwości i odpowiedzialności w procesie upamiętniania. Czasami mamy do czynienia z miejscami niepamięci, obszarami z różnych przyczyn pozostającymi na obrzeżach świadomości społecznej, zaniedbanymi, zapomnianymi lub celowo pomijanymi. Upamiętnienie takich miejsc jest szczególnie ważne, ponieważ pozwala na stworzenie pełniejszego obrazu przeszłości.

W tym ujęciu wybrany fragment historii staje się czymś więcej niż tylko potrzebą fizycznego upamiętnienia. Staje się przestrzenią symboliczną – wspólną płaszczyzną, na której funkcjonują wspomnienia, emocje oraz znaczenia związane z historią i dziedzictwem. W tak rozumianej przestrzeni poszczególne elementy pamięci pozostają są ze sobą powiązane i są przywoływane w określonych kontekstach.

Takie miejsca pamięci, silnie nacechowane emocjonalnie, odgrywają istotną rolę w kształtowaniu narracji o Nowej Hucie. Poszerzają perspektywę dyskusji o kluczowe aspekty, tworzące historię tego miejsca. W obecnym kontekście społecznym i emocjonalnym Baulager (tj. teren i historia obozu) nie wywołuje jednak silnych emocji wśród większości mieszkańców, zarówno mieszkańców Mogiły, jak i okolicznych osiedli Nowej Huty. Rezonans historyczny tego miejsca pozostaje ograniczony przede wszystkim do wąskiej grupy osób, które społecznie i zawodowo zajmują się badaniem i animowaniem pamięci o Nowej Hucie. Ich działania tworzą dopiero przestrzeń sprzyjającą budowaniu pamięci o tej historii.

Kwestia upamiętnienia szczególnie ujawnia się w relacji między profesjonalnym badaniem historii a inicjatywami oddolnymi. Historycy i muzealnicy z naukową rzetelnością analizują przeszłość i identyfikują luki w wiedzy, dążąc do jak najpełniejszego odtworzenia wydarzeń. Równoległe społeczności lokalne aktywnie kształtują pamięć o swoim miejscu poprzez codzienne praktyki, organizowanie wydarzeń i tworzenie narracji, które odzwierciedlają ich współczesne doświadczenia i potrzeby. To właśnie te oddolne inicjatywy i osobiste zaangażowanie uzupełniają formalne opracowania historyczne o perspektywy i wątki kluczowe dla lokalnej tożsamości i poczucia wspólnoty. Wnoszą one żywy i dynamiczny element do zbiorowej pamięci, co ma szczególne znaczenie w przypadku miejsc (nie)pamięci – historii zaniedbanych lub zapomnianych.

Dotychczasowe działania mające na celu upamiętnienie obozu Baulager 15/XIV były różnorodne i w dużej mierze rozpoczęły się jako inicjatywy oddolne. Z czasem dołączyło do nich Muzeum Nowej Huty, oddział Muzeum Krakowa, oraz zawodowi historycy i badacze. Warto wskazać kluczowe przedsięwzięcia, dzięki którym temat Baulager 15/XIV może stać się jednym z wielu elementów pamięci społecznej w Nowej Hucie.

Próby zbadania historii obozu w Mogile, znanego jako Baulager, rozpoczęły się w okresie powojennym. Za jedno z pierwszych opracowań tematu można wskazać wzmiankę, która ukazała się w lokalnej prasie – w „Głosie Nowej Huty” (nr 2 z 11 stycznia 1969 r.). Według ówczesnych ustaleń, obóz miał powstać w latach 1941–1942 i znajdować się w okolicy tzw. bloku szwedzkiego, czyli w miejscu, gdzie obecnie zlokalizowane jest Osiedle Szklane Domy. Już wtedy podkreślano, że wiedza na temat funkcjonowania obozu jest wyjątkowo skromna, co tłumaczono ścisłą tajemnicą, jaką okupant otaczał tego typu miejsca. Na podstawie rzekomo pewnych informacji od miejscowej ludności, sądzono, że w obozie w strasznych warunkach przetrzymywano głównie jeńców radzieckich. W celu zgromadzenia większej ilości materiału źródłowego i ustalenia pełniejszej historii, Zarząd Zakładowy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD) przy Hucie im. Lenina wystosował apel do mieszkańców Nowej Huty i Krakowa. Zwrócono się z prośbą o przekazywanie wszelkich posiadanych pamiątek, zdjęć i dokumentów związanych z historią obozu jenieckiego. Niestety, mimo nagłośnienia sprawy w prasie, inicjatywa ta nie przyniosła spodziewanego rezultatu w postaci znaczącego napływu materiałów. Poważniejsze kroki w kierunku rzetelnego zbadania historii obozu podjęto dopiero w latach 70. ubiegłego stulecia. Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich wszczęła wówczas oficjalne śledztwo. Dzięki temu działaniu, na podstawie zeznań kilkunastu przesłuchanych świadków, udało się zgromadzić i zabezpieczyć relacje, które pozwoliły na wyrywkowe poznanie historii tego miejsca⁵.

Wśród współczesnych działań na rzecz przywracania pamięci o obozie Baulager 15/XIV warto podkreślić zaangażowanie Grażyny Olewniczak, aktywistki społecznej z Nowej Huty. Jej praca koncentruje się na odkrywaniu i przywracaniu świadomości społecznej zapomnianych wątków historycznych związanych z obozem pracy Baulager 15/XIV w Mogile. Grażyna Olewniczak inicjowała i wspierała spotkania, dyskusje oraz wydarzenia edukacyjne, których celem było włączenie mieszkańców w proces wspólnego kształtowania pamięci o historii obozu pracy przymusowej Baulager 15/XIV.

W 2021 roku został zgłoszony projekt do Budżetu Obywatelskiego Krakowa pt. *Poprzez pamięć, a nie zapomnienie*⁶. Zakładał on publiczną debatę z przedstawicielami Muzeum Nowej Huty na temat informacji o obozie i sposobach jego upamiętnienia oraz stworzenie tablicy pamiątkowej, przygotowanie sesji popularno-naukowej i filmu. Projekt nie został jednak dopuszczony do głosowania.

⁵ Informacje te zostały opracowane na podstawie ustaleń badawczych Grzegorza Jeżowskiego z Muzeum Krakowa.

⁶ Więcej na: https://budzet.krakow.pl/projekty2021/4130-poprzez_pamiec__a_nie_zapomnienie_.html

Poprzez pamięć, a nie zapomnienie.

Projekt odrzucony: Projekt „Poprzez pamięć, a nie zapomnienie” o nr BO.D18.44/21 zgłoszony został w kategorii Edukacja. Projekt zakłada przeprowadzenie publicznej debaty z przedstawicielami Muzeum Nowej Huty, oddziału Muzeum Krakowa na temat prezentowania informacji o obozie o nazwie „Baulager 15/XIV” oraz o sposobach jego upamiętnienia. Autor projektu wskazał w szczegółowym opisie zadania, że obejmować ma ono: - wykonanie i zamontowanie tablicy upamiętniającej obóz pracy, - zorganizowanie sesji popularno-naukowej, - zrealizowanie filmu. W wyniku stwierdzenia podczas weryfikacji prawno-merytorycznej, że propozycja zadania nie zawiera istotnych informacji potrzebnych do analizy, poproszono Autora projektu o dodatkowe wskazówki i uzupełnienia zgodne z § 16 ust. 1 Regulaminu budżetu obywatelskiego Miasta Krakowa, w tym wskazano na obowiązek dołączenia pisemnego oświadczenia instytucji wskazanej we wniosku o gotowości do współpracy przy realizacji zadania. Na podstawie projektu oraz uzyskanej odpowiedzi Autora projektu, oraz wobec faktu, że Autor nie dokonał modyfikacji złożonego wniosku (rozważanej wspólnie z Muzeum Krakowa) stwierdzić należy, że wniosek podlega odrzuceniu z uwagi na niespełnienie kryterium wymienionego w § 17 ust. 1 pkt. 5) w zw. z § 10 ust. 3 Regulaminu tj. brak przedłożenia przez Autora projektu pisemnego oświadczenia

Grafika: Informacja o projekcie na stronie internetowej Budżetu Obywatelskiego Miasta Krakowa

W 2021 roku pracownicy Muzeum Nowej Huty spotykali się z inicjatorkami projektu, proponując rozłożony w czasie program działań, które następnie były realizowane przez Muzeum. Historyk, zajmujący się II wojną światową, Grzegorz Jeżowski – pracownik oddziału Muzeum Krakowa Ulica Pomorska – rozpoczął systematyczne kwerendy dotyczące dziejów obozu. Ich efektem była wystawa plenerowa *Obóz Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile*, prezentowana przed budynkiem Muzeum Nowej Huty od września 2022 roku w ramach Dni Pamięci Ofiar Gestapo. Wystawa obecnie jest udostępniona w formie online na stronie Muzeum Krakowa⁷.

Otwarcie wystawy 8 września 2022 roku towarzyszyła debata *Pomiędzy pamięcią a historią*, poświęcona upamiętnieniu obozu Baulager 15/XIV, w której udział brali: Grzegorz Jeżowski (Muzeum Krakowa), prof. dr hab. Łukasz T. Sroka (Uniwersytet Pedagogiczny, obecnie Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej), dr Wojciech Paduchowski (Instytut Pamięci Narodowej), kustosz Tomasz Owoc (Muzeum Hutnictwa w Chorzowie).

Muzeum Nowej Huty systematycznie organizuje spacerzy poświęcone historii obozu, które prowadzi Grzegorz Jeżowski. Ponadto na powstającej wystawie stałej w obecnie remontowanym dawnym kinie Światowid, siedzibie Muzeum Nowej Huty, znajdzie się stanowisko dotyczące historii obozu.

⁷ Więcej na: https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/wystawa-oboz-pracy-przymusowej-baulager-15-xiv-w-mogile?fbclid=IwY2xjawKoVcJleHRuA2FlbQIxMABicmlkETAxNkRPV0wwZlpLc3hnZWlnAR6lQx-Bi0p-SK0LVBbfAZiWCKd5NAFoYwjOOBHfRZgG6Rlb9IdK9JIANlbooA_aem_eZUN8saVYYtGZcefPLMrQA

Wystawa: Obóz Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile

Zapraszamy do zobaczenia wystawy „Obóz Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile”, prezentowanej w 2022 roku przed budynkiem Muzeum Nowej Huty w ramach Dni Pamięci Ofiar Gestapo 2022.

Rzut: teren Obozu Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV w Mogile

Grafika: Strona Muzeum Nowej Huty z prezentacją wystawy w formie online

W dniu 8 maja 2021 roku Grażyna Olewnik założyła na platformie Facebook lokalną grupę dyskusyjną pod nazwą *NH tablica pamięci*⁸. Grupa liczy 75 członków, co świadczy o realnym zainteresowaniu społeczności lokalnej tematyką upamiętniania. Na forum grupy wymieniane są informacje dotyczące historii oraz form upamiętnienia Obozu Pracy Przymusowej Baulager 15/XIV.

Grafika: Profil grupy na Facebooku

⁸ Więcej na: <https://www.facebook.com/groups/180165677298642>

W 2024 roku Stowarzyszenie FestivALT, Dom Utopii – Międzynarodowe Centrum Empatii oraz Ośrodek Kultury Norwida zorganizowały wydarzenie pt. *Wykroje pamięci. Wokół obozu pracy w Mogile i historii sióstr Meisels*⁹ w przestrzeni Kawa, Kwiaty i Warsztaty na Os. Centrum B8. Miało ono charakter otwarty i inkluzywny, stwarzając przestrzeń do dzielenia się dotychczas zgromadzoną wiedzą i materiałami archiwalnymi, a także do wspólnego dyskusowania nad przyszłymi inicjatywami upamiętniającymi ofiary obozu. Poza częścią historyczno-archiwalną i dyskusyjną uczestnicy mieli okazję wziąć udział w warsztatach hafciarskich prowadzonych przez artystki Ewę Cieniak oraz członkinie grupy Miejskie Hafciarki, działającej przy ArtZonie Ośrodka Kultury Norwida. Warsztaty te, odwołujące się do losów krakowskiej rodziny krawieckiej – sióstr Meisels, z których Ernestyna i Rena były więźniarkami Baulager 15/XIV – miały na celu symboliczne przywrócenie ich historii poprzez sztukę haftu i wykorzystanie wykrojów krawieckich. Efektem tego działania była wystawa prac w ArtZonie pt. *Wykroje pamięci*.

Grafika: Plakat z zaproszeniem na wystawę

REALIZACJA DZIAŁAŃ PARTYCYPACYJNYCH

Proces działań partycypacyjnych *Baulager 15/XIV – miejsce (nie)pamięci* obejmował dwa spotkania partycypacyjne oraz realizację wywiadów eksperckich.

Działanie 1: Wizja lokalna i spacer partycypacyjny (9 kwietnia)

Cel: Zebranie wiedzy o historycznym kontekście obozu pracy Baulager 15/XIV oraz dyskusja z uczestnikami na temat możliwych form upamiętnienia bezpośrednio w przestrzeni miasta.

Przebieg: Spotkanie rozpoczęło się prezentacją historyczną w Muzeum Nowej Huty, podczas której Grzegorz Jeżowski wprowadził uczestników w historię obozu, przedstawiając mapy, dokumenty i zdjęcia archiwalne. Następnie odbył się spacer po terenie byłego obozu pracy przymusowej, z przystankami w miejscach o szczególnym znaczeniu historycznym. Piotr Knaś, jako ekspert w zakresie diagnoz i badań społecznych, prowadził równolegle

⁹ Więcej na: <https://festivalt.com/event/wykroje-pamieci-wokol-obozu-pracy-w-mogile-i-historii-siostr-meisels>

moderowaną dyskusję, dotyczącą relacji między współczesną przestrzenią a historią obozu, możliwych form upamiętnienia (np. tablice informacyjne, instalacje artystyczne, ścieżki edukacyjne) oraz idei i skojarzeń związanych z krajobrazem miasta. Spotkanie zakończyło się podsumowaniem i wymianą opinii.

Fot. Piotr Knaś

Fot. Piotr Knaś

Kluczowe spostrzeżenia ze spaceru: Uczestnicy podkreślali brak materialnych śladów obozu oraz szczupłość relacji, wspomnień i dokumentów odnoszących się do historii tego miejsca.

Osoby z Mogiły wskazywały na brak relacji o tym miejscu ze strony starszych mieszkańców. W dyskusji pojawił się wątek więźniów radzieckich i funkcjonowania wewnętrznego obozu jenieckiego, obecności więźniarek żydowskich, domu Sawickich, kina pod „Wesołą Łopatą”, a także relacji świadków (powojenne zeznania przed komisjami), którzy przeszli przez obóz, obserwowali obóz i pomagali więźniom, kwestii związanych z funkcjami tego obozu (magazyny, warsztaty, składy oraz praca więźniów przy lotnisku Rakowice oraz tworzenia niemieckich linii obrony w pobliżu Krakowa). Temat obozu pośrednio łączył się w wypowiedziach uczestników z tematem zlikwidowanej linii kolejowej prowadzącej do stacji Mogiła, tematem konfiskaty ziemi w trakcie okupacji niemieckiej (a potem powtórnych wywłaszczeń przez nowe władze komunistyczne), tematem wojennych losów mieszkańców gminy Mogiła.

Można wskazać, że istnieje zapotrzebowanie na dalsze dokumentowanie i kwerendy, szczególnie te pozwalające zidentyfikować konkretne osoby, które pracowały lub były więzione w badanym obozie oraz wskazujące na konkretne relacje świadków. Szczególną uwagę należy poświęcić losom jeńców radzieckich, którzy byli przetrzymywani w podobozie jenieckim i według przekazów lokalnych byli zatrudnieni przy budowie i rozbudowie pozorowanego lotniska w okolicach Kopca Wandy. Ważne jest także uwzględnienie relacji dwóch Żydówek, które przebywały w barakach koło lotniska i pracowały na nim, a także kwestii Żydówek węgierskich. Istotne są również nieliczne, lecz na tle innych kwestii bardzo konkretne świadectwa polskich więźniów i więźniarek tego obozu. Należy wykorzystać wszelkie dostępne świadectwa, w tym relacje więźniów, mieszkańców i obserwatorów dotyczące opisów tego miejsca i interakcji z mieszkańcami okolicy obozu. Wszystkie te kwestie są wzmiankowane w źródłach historycznych, jednak trudno zbudować na ich podstawie w miarę pełny opis tego obozu. Stanowi on pewnego typu zagadkę historyczną.

Z przeprowadzonych dyskusji i obserwacji terenowych uczestników spaceru wynika, że istnieje potrzeba upamiętnienia obozu pracy Baulager 15/XIV. Upamiętnienie powinno uwzględniać złożoność historyczną tego miejsca pamięci, w tym kwestię tego, że jest to miejsce pamięci związane zarówno z miejscowością Mogiła (gdzie obóz był umiejscowiony w czasie wojny), jak i z Nową Hutą – jako miejscem, gdzie, na terenie dawnego obozu znajdują się obecnie osiedla tej dzielnicy Krakowa. Dyskusja o upamiętnieniu dotyczyła też kwestii niepewności dotyczącej bezsprzecznych faktów związanych z tą historią. Pojawiły się poważne wątpliwości co do jego faktycznego charakteru, który wykracza poza standardową definicję obozu pracy przymusowej. Panujące w nim stosunki i specyfika funkcjonowania wskazują, że był to rodzaj „hybrydy” obozowej, niepasującej do innych znanych struktur tego typu. Uczestnicy wskazali na konieczność uwzględnienia tematu obozu jako miejsca (nie)pamięci, czyli tego, w jaki sposób historia ta wpisuje się we współczesność a mianowicie: brak materialnych śladów, zagadkowość i niepełność obrazu/opisu tej historii, długoletni brak tego tematu w lokalnej, społecznej historii.

W trakcie spaceru pojawiły się również konkretne pomysły związane z upamiętnieniem:

- utworzenie ścieżki edukacyjnej wraz z tablicami informującymi o różnych zagadnieniach związanych z obozem, a umieszczonymi w znaczących miejscach związanych z jego funkcjonowaniem;
- zwrócenie szczególnej uwagi na informacje o konkretnych osobach, które pracowały lub były więzione w obozie oraz na osoby – świadków historii;
- kontynuacja badań historycznych – pojawił się pomysł utworzenia cyfrowej „przestrzeni pamięci” lub bazy danych, gdzie byłyby dostępne informacje, dokumenty i relacje;

- rekomendacja współpracy Muzeum Nowej Huty z mieszkańcami i lokalnymi grupami zajmującymi się społeczną archiwistyką, działaniami edukacyjnymi, gromadzeniem historycznych informacji i zabytków, aby zapewnić kompleksowe i wrażliwe podejście do tego trudnego dziedzictwa i miejsca (nie)pamięci.

Działanie 2: Wywiady z ekspertami dot. pogłębienia wybranych wątków związanych z upamiętnieniem obozu pracy Baulager 15/XIV

Wywiady miały na celu zebranie eksperckich perspektyw i spostrzeżeń od osób związanych z działaniami lokalnymi, edukacyjnymi, historycznymi, animacyjnymi dotyczącymi Nowej Huty i Mogiły. Przeprowadzone zostały wywiady z osobami o następującej charakterystyce:

- osoba z rady dzielnicy, osoba animująca działania społeczności lokalnej;
- osoba artystyczna, osoba zajmująca się animacją działań artystycznych i działań dotyczących dziedzictwa architektonicznego, rzemiosła, sztuki w przestrzeni publicznej;
- osoba pracująca w instytucji kultury, zajmująca się dokumentacją dziedzictwa i animacją działań dotyczących dziedzictwa kultury;
- osoba pracująca naukowo, zajmująca się historią Krakowa, historią II wojny światowej oraz dokumentacją działań niepodległościowych.

Poniżej znajdują się wątki, które mogą być istotne dla upamiętnienia obozu pracy Baulager 15/XIV w opinii ekspertów.

Nowa Huta posiada silną tożsamość i historię, która często przyćmiewa inne wątki historyczne w jej granicach geograficznych. Chociaż związana z nią powojenna narracja jest dobrze ugruntowana, istnieje potrzeba zintegrowania wcześniejszych, nienowohuckich kontekstów historycznych. II wojna światowa (w tym tematy męczeństwa, ruchu niepodległościowego i życia pod okupacją niemiecką) jest szczególnie istotna, a w Nowej Hucie znajduje się wiele istniejących miejsc pamięci z nią związanych.

Rośnie dynamika oddolnych inicjatyw mających na celu odkrywanie i przywracanie pamięci o mniej eksplorowanych wątkach historycznych. Przykłady: dzieje społeczności żydowskiej, temat Zagłady, historia lokalna społeczności i wsi, gdzie powstała Nowa Huta, historia niemieckiego obozu.

Termin „obóz pracy” niesie ze sobą tragiczne konotacje, jednak źródła historyczne dotyczące tego konkretnego obozu na terenie Mogiły pozostają niejednoznaczne co do jego dokładnego charakteru. Stanowi to zarówno wyzwanie, jak i szansę na interdyscyplinarne badania historyczne i formy upamiętnienia.

Planowana wystawa w dawnym Muzeum Czynu Zbrojnego może stanowić okazję do upamiętnienia tych niedostatecznie eksplorowanych tematów. Może ona stać się centralnym punktem zaangażowania lokalnych społeczności aktywnych w obrębie Nowej Huty i edukacji wykorzystującej lokalne zasoby dziedzictwa „sprzed” Nowej Huty.

Kluczowe jest rozróżnienie między pamięcią Nowohucian a pamięcią historyczną lokalnych społeczności, które istniały „wewnątrz” obszaru określanego obecnie jako Nowa Huta. Działania upamiętniające powinny uznawać i szanować obie perspektywy, dążąc do ich harmonijnej integracji.

Zauważalny jest brak zielonych upamiętnień, które wykorzystują przyrodę, ogrody czy drzewa. Takie podejście mogłyby oferować bardziej łagodny i zintegrowany sposób tworzenia miejsc pamięci. Warto unikać następujących działań związanych z upamiętnieniem:

- Przeróżające lub zbyt drastyczne: pomniki nie powinny onieśmielać ani odstraszać.
- Źle przygotowane lub zrealizowane: upamiętnienie wymaga starannego przygotowania partycypacyjnego i edukacyjnego.
- Zbyt mocno ingerujące: nowe upamiętnienia nie powinny zakłócać ani być postrzegane jako obce dla istniejącej tożsamości miejsca.

Nowa Huta, ze swoim bogactwem działań, projektów i inicjatyw dokumentacyjnych, stanowi unikatową szansę na rozwój innowacyjnych rozwiązań związanych z upamiętnieniem. Tu historia społeczna splata się z lokalnym wymiarem pamięci, tworząc żywe i dynamiczne pole do eksploracji. Nowa Huta w niezwykły sposób wiąże różnorodne kręgi ludzi poprzez unikatową wspólną kulturę, zróżnicowane dziedzictwo oraz silne zaangażowanie społeczne. Jej specyficzny rodowód, rozwój i przemiany ukształtowały społeczność aktywnie pielęgnującą swoją tożsamość. To środowisko sprzyja oddolnym inicjatywom i tworzeniu przestrzeni do dialogu o przeszłości, która nie ogranicza się jedynie do oficjalnych narracji. Nowohucki, różnorodny kalejdoskop miejsc pamięci jest świadectwem tej wyjątkowości. Oprócz znanych i ugruntowanych miejsc pamięci narodowej, to w Nowej Hucie rodzą się i rozwijają działania z zakresu unikatowej, lokalnej animacji pamięci. W kontekście wspomnianych wcześniej wątków historycznych – szczególnie tych niedostatecznie eksplorowanych – Nowa Huta oferuje wyjątkowe możliwości:

- Pielęgnowanie zaniedbanych narracji: istnieje potencjał do włączenia tych wątków w szerszy, nowohucki kontekst historyczny, ukazując pełniejsze spektrum dziejów tego obszaru przed i w trakcie budowy miasta.
- Wspieranie oddolnych badań: aktywność lokalnych społeczności i historyków/pasjonatów w Nowej Hucie może doprowadzić do odkrycia nowych źródeł i perspektyw na te tematy.
- Tworzenie innowacyjnych form upamiętnienia: opierając się na doświadczeniu Nowej Huty w zakresie oddolnego tworzenia miejsc pamięci, można opracować rozwiązania, które będą angażujące, edukacyjne i jednocześnie wrażliwe na specyfikę miejsca, unikając przy tym konwencjonalnych i często przytłaczających form.

Dla Mogiły temat obozu to zapomniany/nieistniejący rozdział historii. Temat nie istnieje w opowieściach i pamięci lokalnej.

Mogiła posiada bogatą, choć być może niedostatecznie upamiętnioną, historię żydowską. Eksploracja i przypomnienie o tej części dziedzictwa mogłoby wzbogacić lokalną tożsamość i poszerzyć perspektywę na przeszłość regionu.

Podobnie jak Bronowice w odniesieniu do Krakowa, tak Mogiła stanowi cenną część historii Nowej Huty, ukazując korzenie tego terenu i to, co istniało przed powstaniem nowego miasta. Obóz w Mogile, choć może nie być bezpośrednio związany z budową Nowej Huty, wpisuje się w szerszą narrację o „końcu świata” podkrakowskiej wsi z powodu nazizmu i komunizmu. Upamiętnienie obozu w Mogile i jego kontekstu historycznego mogłoby przyjąć różne formy:

- Badania historyczne: należy prowadzić badania archiwalne i terenowe, aby ustalić charakter obozu, jego funkcjonowanie i losy więźniów.
- Edukacja lokalna: wiedza o obozie może zostać włączona do programów edukacyjnych w szkołach i instytucjach kultury w Mogile/ Nowej Hucie.

W Nowej Hucie często pojawiają się problemy z upamiętnieniami – nowymi miejscami pamięci, nazwami ulic czy pomnikami – które bywają wprowadzane nagle, bez wcześniejszych konsultacji z mieszkańcami. Takie praktyki prowadzą do niezadowolenia i poczucia wyobcowania. Kluczowe jest unikanie takich działań w przyszłości.

Nowa Huta to miejsce o wyjątkowej, złożonej sieci aktywistów, animatorów i badaczy. Ta społeczność stanowi niezwykle cenny zasób, który musi być włączony w procesy związane z upamiętnianiem. Ich lokalna wiedza, doświadczenie i zaangażowanie są niezbędne do tworzenia skutecznych i akceptowanych rozwiązań.

Należy pamiętać, że ludzie są z reguły przywiązani do znajomej i oswojonej przestrzeni publicznej. Nie lubią nagłych zmian, które mogą być postrzegane jako naruszenie ich komfortu czy tożsamości miejsca. Wszelkie interwencje w lokalny pejzaż wymagają więc dużej wrażliwości i starannego przygotowania.

Zanim przejdzie się do fizycznych form upamiętnienia, należy dobrze przygotować się merytorycznie, zadając kluczowe pytania:

- Po co tworzymy to upamiętnienie?
- Co chcemy przez nie opowiedzieć?
- Dlaczego chcemy przypomnieć tę historię ludziom?

Dopiero potem „CZYM to opowiedzieć?” – wybór fizycznej formy upamiętnienia.

Temat upamiętnienia należy wprowadzać powoli i sukcesywnie, angażując społeczność poprzez działania animacyjne, edukacyjne i partycypacyjne. Dopiero po zbudowaniu zrozumienia i akceptacji społecznej można decydować o fizycznych formach upamiętnienia. Zaleca się poszukiwanie spokojnych, minimalistycznych form, które dobrze wpisują się w lokalny pejzaż, zamiast nowych silnych dominant w przestrzeni. Taka metodyka, oparta na dialogu, edukacji i stopniowym wprowadzaniu zmian, pozwoli na tworzenie upamiętnień, które będą faktycznie służyć społeczności i wzbogacać lokalną pamięć, zamiast generować konflikty.

Działanie 3: Warsztaty partycypacyjne (23 kwietnia)

Cel: Wypracowanie konkretnych idei i form upamiętnienia obozu pracy Baulager 15/XIV oraz partycypacyjna organizacja tematów powiązanych z tym działaniem

Przebieg: Warsztat rozpoczął się od przedstawienia wniosków ze spaceru partycypacyjnego, który odbył się 9 kwietnia oraz kwestii podniesionych w ramach wywiadów eksperckich. Następnie uczestnikom zaprezentowane zostały inspirujące przykłady form upamiętnień z innych miejsc aby pokazać różnorodność możliwych rozwiązań. W kolejnej części uczestnicy zostali podzieleni na grupy robocze, a każda grupa miała okazję dyskutować i wspólnie wypracowywać idee i pomysły związane z upamiętnieniem obozu pracy. W procesie tym grupy mogły uwzględnić szereg istotnych aspektów odnoszących się do tematu upamiętnienia, takich jak: kwestia udokumentowanej historii, kwestia potrzeb lokalnych, kwestia działań edukacyjnych i animacyjnych, kwestia kształtowania krajobrazu kulturowego Nowej Huty. Pierwsza tura warsztatów polegała na tworzeniu map myśli – z intencją wskazania odpowiedzi na pytania: „o czym chcemy pamiętać?” oraz „dlaczego chcemy pamiętać?” w kontekście tożsamości Nowej Huty i istotnych lokalnie kwestii/idei. Druga tura warsztatów polegała na wypracowaniu pomysłów i idei upamiętnienia obozu pracy Baulager 15/XIV. Uczestnicy zostali podzieleni na grupy: historyków i archiwistów, edukatorów, artystów oraz ogrodników, aby wspólnie wypracować kompleksowe koncepcje w oparciu o różnorodne style upamiętnienia. Spotkanie zakończyło się prezentacją pomysłów wypracowanych przez każdą

z grup roboczych. Po prezentacjach odbyła się dyskusja, wybór najbardziej oczekiwanych rozwiązań oraz wymiana opinii w gronie wszystkich uczestników.

Fot. Piotr Knaś

Fot. Piotr Knaś

Poniżej w dwóch tabelach znajdują się uporządkowane wnioski z tego działania partycypacyjnego.

<p>Tożsamość Nowej Huty – ważne kwestie dla upamiętnienia</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Pamięć przednowohucka, mogilska ● Nie istnieją ślady fizyczne obozu ● Przerwana ciągłość ● Nieobecność ● Historia obecna na nowo ● Historia zapomniana ● Negatywna tożsamość dzielnicy ● Wstyd kulturowy ● Zmiana postrzegania, nowe opowieści ● Wpisanie Nowej Huty w szerszą historię ● Nadanie rangi tej historii ● Nowa Huta to nie tylko PRL ● Świadomość lokalnej troski o pełną historię swojego miejsca ● Głęboka historia ● Nowa Huta nie zaczęła się wraz z budową kombinatu ● Bardzo mało wiemy ● Aktualizacja wiedzy o historii Mogiły
<p>O czym chcemy pamiętać?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● O miejscu i o ludziach ● Rodzina Sawickich (konkretnie dom znajdujący się na terenie obozu, a zamieszkiwany przez polską rodzinę w trakcie istnienia obozu) ● Pan Wąsikowski (krawiec) ● Franciszka z d. Broś ● Jeńcy ● O kontekście (wojna, obozy, system totalitarny) ● O relacjach świadków ● Lokalizacja ● Totalitaryzmy

	<ul style="list-style-type: none"> ● Że obóz tu był ● O siostrach Meisels ● O dobrych, ale też smutnych rzeczach ● O przemianach: wieś – wojna – nowe miasto ● Okoliczni gospodarze ● Ostatnia stacja Mogiła ● Rodzina Feretów ● O lokalnym zaangażowaniu, o lokalnej trosce
Przykłady miejsc pamięci w Nowej Hucie	<ul style="list-style-type: none"> ● Arka – nazwiska, pomnik poległych księży ● Tablica pamięci Kościuszki na stacji benzynowej ● Kasztanowiec Kotka Włodka ● Miejsca czasowych działań związanych z upamiętnieniem: wtedy, kiedy się dzieją ● Głaz w Parku Rogozińskich ● Murale ● Neony ● Ławki w Parku Ratuszowym ● Pomnik sikającego Lenina ● Cmentarz Wojenny w Mogile ● Nazwy ulic ● Tablica na pierwszym bloku ● Pomnik Solidarności na Łączce ● Pomnik Lenina (nieistniejący) ● Kopiec Wandy ● Fort w Krzesławicach (pomnik) ● Muzeum Czynu Zbrojnego ● Muzeum Nowej Huty ● Pomnik rozstrzelanych w Grębałowie ● Krzyż – katastrofa na Kujawach

	<ul style="list-style-type: none"> ● Korowód Nowohucki ● Pomnik Bogdana Włosika ● Pomnik krzyża
Dlaczego chcemy pamiętać?	<ul style="list-style-type: none"> ● Nadać kolejną warstwę do kontekstu miejsca ● Potrzeba sprawczości i troski ● Budowanie tożsamości zbiorowej ● Oddanie szacunku ludziom i ich historiom ● Włączanie we wspólnotę, przeciwdziałanie wykluczeniu i marginalizacji różnych grup ● Aby było wnioskiem i nauką dla przyszłych pokoleń ● Pamięć kształtuje tożsamość ● Z ciekawości ● Żeby się nie powtórzyło ● Żeby uczcić ofiary i oddać im sprawiedliwość ● Pamiętanie pozwala określić siebie dziś ● Bo to istniało

Tabela: zestawienie wyników pierwszej tury warsztatów

Pamięć o przednowohuckich, mogińskich dziejach stanowi kluczowe wyzwanie, zwłaszcza w obliczu braku fizycznych śladów dawnego obozu i związanej z tym przerwanej ciągłości historycznej. Ta nieobecność prowadzi do sytuacji, w której historia jest albo odkrywana na nowo, albo pozostaje zapomniana. Celem jest zmiana postrzegania Nowej Huty poprzez nowe opowieści, które wpiszą ją w szerszą historię, nadając jej szerszą niż tylko PRL-owska ramę i podkreślając, że Nowa Huta to miejsce pełne kontekstów historycznych. Ważne jest uświadomienie sobie i zaznaczenie lokalnej troski o pełną historię tego miejsca, zrozumienie jej głębokiej historii, która nie zaczęła się wraz z budową kombinatu. Mimo że bardzo mało wiemy o tym obozie, kluczowe jest aktualizowanie wiedzy o historii Mogiły, zarówno o miejscu, jak i o ludziach.

Wikimaratony dla młodzieży o dziedzictwie/ historii	–
Spacer dźwiękowy po dawnym obozie	4 głosy

Lokalny program edukacyjny dla dorosłych, młodzieży i dzieci	–
Obsadzenie granic obozu jednolitą roślinnością, żywopłotem, że zwizualizować jego obecność w przestrzeni	–
Ogród społeczny pamięci ofiar	–
Tematyczny park kieszonkowy	–
Tunel z pnączem, współpraca z artystą	–
Drzewo pamięci (dąb, lipa)	–
Znikający mural – historia która znika i powraca poprzez zastosowanie pnączy/roślin, które tracą liście na zimę pokazując mural a potem na wiosnę zasłaniają go	10 głosów
Pomnik w „klasycznej” formie, konkurs artystyczny	–
Stworzenie księgi pamięci w ramach działań animacyjnych i artystycznych	2 głosy
Specjalne małe słupki na obrysie obozy (na podobieństwo rozwiązania z Lublina, gdzie tak oznaczono granice getta)	–
Tablica informacyjna przy wejściu do Muzeum Nowej Huty	–
Działania badawcze i dokumentacyjne, kwerendy poszerzające naszą wiedzę o obozie (program różnorodnych działań wraz z popularyzacją wyników)	15 głosów
Komiks o tej historii/Mogilski quest – działania popularyzujące ten temat w środowisku Nowohucian	2 głosy

Tabela: zestawienie pomysłów na upamiętnienie wraz wynikiem głosowania w grupie uczestników warsztatów

W kontekście planowania form upamiętnienia należy dążyć do stworzenia różnorodnego i angażującego programu, który łączy zarówno formy fizyczne w przestrzeni publicznej z działaniami edukacyjnymi, animacyjnymi i badawczymi. Kluczowe jest, aby upamiętnienie nie było jedynie statycznym obiektem/programem, lecz stawało się aktywnym narzędziem edukacji i popularyzacji historii, angażującym uwagę, przy współudziale animatorów, artystów i społeczności lokalnej. Całość powinna być spójna, przemyślana i wspierać budowanie świadomości oraz tożsamości lokalnej, czyniąc pamięć o Baulager 15/XIV integralną częścią narracji o Nowej Hucie jako ramie dla wielu różnych historii związanych z tym terenem.

Program upamiętnienia może opierać się na działaniach badawczych i dokumentacyjnych, które pozwolą na poszerzenie wiedzy o obozie. Efekty tych kwerend mogą być popularyzowane poprzez różnorodne formaty (quest, spacer dźwiękowy, księga pamięci), docierając do szerokiego grona odbiorców. Równolegle można planować i debatować nad upamiętnieniem w przestrzeni, np. nad znikającym murałem lub inną formą działania z wykorzystaniem roślin, innych spokojnych, nieinwazyjnych działań artystycznych/architektonicznych. Istotą tego działania powinno być włączenie mieszkańców, będące świadectwem ich zaangażowania i potrzeby współtworzenia pamięci lokalnej.

Zaproponowane formy upamiętnienia dawnego obozu w Mogile tworzą kompleksowy program, który łączy w sobie edukację, animację społeczną i interwencje w przestrzeni fizycznej. Celem jest nie tylko zachowanie pamięci, ale także aktywne zaangażowanie lokalnej społeczności Nowej Huty w proces odkrywania i rozumienia tej trudnej historii.

WNIOSKI, ZALECENIA I REKOMENDACJE

Stosowne upamiętnienie byłego obozu pracy przymusowej Baulager 15/XIV w Nowej Hucie wymaga, ze względu na brak fizycznych śladów i fragmentaryczność źródeł, kompleksowego i wielowymiarowego podejścia. Proces ten powinien być partycypacyjny, angażując zarówno ekspertów, jak i lokalną społeczność, by zapewnić autentyczność i akceptację wypracowanych rozwiązań. Muzeum Nowej Huty/Muzeum Krakowa, jako inicjator działań, powinno przyjąć rolę moderatora, wspierając oddolne inicjatywy i udostępniając zasoby merytoryczne.

Proces zrealizowanych działań partycypacyjnych ujawnił potrzebę upamiętnienia obozu Baulager 15/XIV, który obecnie stanowi miejsce (nie)pamięci i znajduje się na obrzeżach świadomości zbiorowej mieszkańców Nowej Huty. Samo upamiętnienie w formie fizycznej musi być poprzedzone działaniami o charakterze badań i dokumentacji historycznej, działań animacyjnych i edukacyjnych, aby dobrze przygotować się do opracowania fizycznej formy upamiętniania w przestrzeni Nowej Huty.

Główne wnioski z konsultacji to:

Dalsze intensywne badania i dokumentacja: Niezbędne jest kontynuowanie **kwerend archiwalnych** w celu pogłębienia wiedzy o obozie, jego funkcjonowaniu, losach więźniów (szczególnie jeńców radzieckich, kobiet żydowskich, polskich więźniów) oraz relacjach świadków. Utworzenie **cyfrowej przestrzeni pamięci lub bazy danych** z dostępnymi informacjami i dokumentami jest kluczowe dla zebrania i popularyzacji tej wiedzy.

Integracja historii przednowohuckiej z narracją o dzielnicy: Upamiętnienie Baulager 15/XIV powinno służyć **wpisaniu Nowej Huty w szerszy kontekst historyczny**, wykraczający poza jej powojenny rodowód. Należy podkreślić, że **Nowa Huta to miejsce pełne różnorodnych kontekstów historycznych**, a historia Mogiły stanowi integralną część jej tożsamości. Ważne jest rozpoznanie i uszanowanie zarówno pamięci nowohuckiej, jak i tej historycznej, związanej z dawnymi społecznościami gminy Mogiła.

Partycypacyjny i edukacyjny model upamiętnienia: Wszelkie działania upamiętniające muszą być wprowadzane **stopniowo, z szerokimi konsultacjami społecznymi**, unikając nagłych, narzucanych zmian. Kluczowe jest **budowanie zrozumienia i akceptacji** poprzez **działania animacyjne, edukacyjne i partycypacyjne** (np. lokalne programy edukacyjne dla różnych grup wiekowych, wikimaratony, spacery dźwiękowe, questy). Pamięć powinna być **narzędziem edukacji** i refleksji dla przyszłych pokoleń.

W kwestii fizycznej formy upamiętnienia, **najbardziej odpowiednie wydają się rozwiązania minimalistyczne i konceptualne, zintegrowane z zieloną przestrzenią miejską**. Zamiast dominujących obiektów, proponuje się subtelne interwencje, które wkomponują się w istniejący krajobraz, nadając mu nową warstwę znaczeniową. Takie podejście pozwala na stworzenie miejsc refleksji, które nie przytłaczają, a jednocześnie stale przypominają o historii.

Muzeum Krakowa może podjąć temat obozu w ramach **interdyscyplinarnego projektu badawczo-animacyjnego**, koncentrującego się zarówno na analizach historycznych (w celu precyzyjnego określenia daty powstania, statusu obozu i charakteru jego „hybrydowości”), jak i na aktywnym zaangażowaniu społeczności lokalnej w jego upamiętnieniu – zaczynając od działań edukacyjnych i dialogicznych, w celu przygotowania przestrzeni pod ewentualne działania upamiętniające w przestrzeni publicznej.